

UDK:221/227:71(575,1)

Murodjon RAHMATULLAEV,
Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

O‘zMU professori A.Yermetov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI FAOLIYATINING NAZARIY KONSEPTUAL ASOSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqola O‘zbekistonda ommaviy axborot vositalari faoliyatining nazariy konseptual asoslariga bag‘ishlangan. Bunda axborotni keng jamoatchilikka etkazib beruvchi matbuot, radio, televidenie kabi vositalarning respublika hududida tarixiy shakllanishi masalalari tahlil qilingan. SHuningdek, maqolada O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng matbuot va boshqa ommaviy axborot vositalari erkin faoliyat yuritayotganligiga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ommaviy axborot vositalari, matbuot, radio, televidenie, tezkorlik, tahliliylik, gazeta, jurnal, axborotnomalar, byulletenlar, Internet jahon axborot tarmog‘idagi veb-saytlar, senzura.

ТЕОРЕТИКО КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

Данная статья посвящена теоретическим и концептуальным основам деятельности СМИ в Узбекистане. при этом были проанализированы вопросы исторического становления прессы, радио и телевидения, доносящих информацию до широких слоев населения на территории республики. Также в статье уделяется внимание свободному функционированию прессы и других средств массовой информации после обретения независимости Узбекистана.

Ключевые слова: Средства массовой информации, пресса, радио, телевидение, скорость, анализ, газета, журнал, информационные бюллетени, сайты в глобальной информационной сети Интернета, цензура.

THEORETIC CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF MASS MEDIA ACTIVITY IN UZBEKISTAN

Annotation

This article is devoted to the theoretical and conceptual foundations of media activity in Uzbekistan. in this, the issues of historical formation of press, radio, and television, which deliver information to the general public in the territory of the republic, were analyzed. also, the article focuses on the free functioning of the press and other mass media after the independence of Uzbekistan.

Key words: Mass media, press, radio, television, speed, analysis, newspaper, magazine, newsletters, bulletins, websites on the Internet global information network, censorship.

Kirish. Ommaviy axborot vositalari (OAV) – axborotni keng jamoatchilikka etkazib beruvchi matbuot, radio, televidenie kabi vositalarga nisbatan ishlatiluvchi tushuncha hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalarining ta‘sir kuchi unda beriladigan materiallarning xarakteriga bog‘liq bo‘ladi. SHu nuqtai nazardan qaraganda, berilayotgan materiallarning tezkorligiga, tahliliylik darajasiga alohida e‘tibor beriladi. Ommaviy axborot vositalarida materiallar ayni paytda qanday auditoriyaga mo‘ljallangani bilan ham ajralib turadi hamda iste‘molchining yoshi, jinsi, bilim darajasi, dunyoqarashi, milliy, diniy mansubligi kabi omillarini hisobga olgan holda tuziladi. Tarqalganlik doirasi, qamrov darajasiga qarab mahalliy, umummilliy, mintaqaviy OAVni farqlash lozim bo‘ladi. Ayni paytda bugungi kunda global miqyosda faoliyat ko‘rsatayotgan va ta‘sir doirasi katta bo‘lgan telekanallar hamda axborot agentliklari borligini ham ta‘kidlash zarur. Ijtimoiy hayotga ta‘siri haqida gap ketganda, OAV kuchli jamiyat hayotidagi dolzarb masalalarni ko‘tarib chiqishda, uning samarali echimlarini topishga urinishida, mavjud muammolarga jamiyat a‘zolari diqqatini jalb qilishda, davlat organlari faoliyatini nazorat qilib borishida ko‘rinadi [1].

“Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida ommaviy axborot vositalariga nimalar kirishi xususida aniq belgilab qo‘yilgan. Ommaviy axborotni davriy tarqatishning doimiy nomga ega bo‘lgan hamda bosma tarzda (gazetalar, jurnallar,

axborotnomalar, byulletenlar va boshqalar) va (yoki) elektron tarzda (tele-, radio, video, kinoxronikal dasturlar, Internet jahon axborot tarmog‘idagi veb-saytlar) olti oyda kamida bir marta nashr etiladigan yoki efirga beriladigan (bundan buyon matnda chiqariladigan deb yuritiladi), qonunchilikda belgilangan tartibda ro‘yxatga olingan shakli hamda ommaviy axborotni davriy tarqatishning boshqa shakllari ommaviy axborot vositasidir [2].

Yuqorida keltirilgan asosiy fikrlardan kelib chiqqan holda axborotni keng jamoatchilikka etkazib beruvchi matbuot, radio, televidenie kabi vositalarni respublika hududida tarixiy shakllanishi masalalarini tadqiqotda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Matbuot hamma vaqt rivojlanishning har bir bosqichida o‘zi yashab turgan jamiyatning manfaati uchun xizmat qilgan, uning maqsad va intilishlarini targ‘ib qilgan. Haqiqiy va xalqchil matbuotning vazifasi shundan iborat bo‘lmog‘i kerak. Afsuski, sho‘rolar tuzumi davrida matbuot yakkayu-yagona kommunistik mafkura g‘oyalarini targ‘ib qilgan, uning rahnamolari yo‘l-yo‘riqlari asosida ish tutgan, ular topshirig‘ini bajargan. XX asrda matbuot maydonida “qizil yozuvchi”, “proletar-yo‘qsul yozuvchi”, “aksiqlin qilib yozuvchisi”, “millatchi yozuvchi” kabi tushunchalar mavjud bo‘lgan. O‘zbekistonda erkin ijodkorlar faoliyati bolsheviklar tomonidan qattiq nazoratga olingan. Matbuotda qattiq senzura o‘rnatilgan. Ilgarigi mavjud bo‘lgan milliy matbuot o‘rnini kommunistik mafkurani targ‘ib qiluvchi gazeta va jurnallar

egallagan. Matbuotda bildirilgan har bir erkin fikr bolsheviklar tomonidan tahlil qilinib, senzurdan o'tkazilgan. Milliy ongni o'stirishga da'vat etuvchi har qanday maqola yoki asar bolsheviklarning qattiq qarshiligiga uchragan [3].

Xalq og'zida matbuot deb atalgan ommaviy axborot vositalari amalda "barcha g'alabalarimizning ilhomchisi va tashkilotchisi" deb bonga urilgan kommunistik partiyaning xizmatkoriga aylangan edi. U qizil imperiyaning suyangan tog'i, totalitar tuzum manfaatlarini himoya qiladigan g'oyaviy qurolga aylangan edi. Tabiiyki, bu holat omma bilan matbuot o'rtasida nomutanosiblikni keltirib chiqardi [4].

1975 yilda O'zbekistonda 257 nom bilan jami 4 mln. 405 ming nusxa, shu jumladan o'zbek tilida 169 nom bilan gazeta nashr qilindi. SHu yili jami 134 nomda jurnal chop qililib, ular nusxasining yillik miqdori 134,4 mln.ga teng bo'lgan [5].

Sovet tuzumi sharoitidagi matbuotning shakllanish va rivojlanish jarayoni yakka partiyaviylik – Kommunistik partiyaning mutlaq yakkahokimligi sharoitida kechdi. Gazetalar, jurnallar, kitoblar qiyofasi, yo'nalishi shu partiya rahbariyati ko'rsatmalari asosida belgilandi, jurnallar faoliyati ham davlat senzurasining, ham partiyaviy nazoratning qattiq iskanjasiga olindi.

Davriy nashrlarning, umuman matbuotning ijtimoiy hayotdagi o'rni, vazifalarini, ijtimoiy hodisalarni tahlil qilishga yondashuvini belgilashda kommunistik mafkuraning asosiy shartlaridan biri – sinfiylikka asoslanildi. Matbuotning huquqiy asoslarini belgilashda ham sinfiy manfaatlarining ustivorligi bosh mezon hisoblandi. Bu ko'p hollarda umuminsoniy ma'noda axborot sohasida ham inson haq-huquqlari va erkinliklarining cheklanishi va qo'pol ravishda buzilishiga olib keldi [6].

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng matbuot va boshqa ommaviy axborot vositalarida o'ziga xoslik paydo bo'la boshladi. Endi gazetalari, jurnallar, radioeshitirishlar va teleko'rsatuvlarda bevosita respublikaning mustaqilligiga bag'ishlangan, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan mavzularda keng o'rin beriladigan bo'ldi. O'z navbatida respublikamiz haqidagi muhim yangilik va axborotlar ham mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan joriy axborot agentliklari vakillari va muxbirlari tomonidan o'sha mamlakatlar axborot vositalari uchun bevosita etkazib berilmoqda. Axborot almashinuvi, dunyo voqealaridan xabardorlik, yoki aksincha, dunyo sahnasiga chiqish, o'zini namoyon qilish imkoni tug'ildi.

Mustaqillik yillarida mamlakatda soni keskin ko'paygan ommaviy axborot vositalarining sho'ro davridan meros senzuralash nazorati ostida tutish mumkin bo'lmay qoldi. Traqqiyot senzurasini engdi. Jurnalistni tashqirdan nazoratlash emas, uni ichdan tartibga keltirish tizimi adolatliroq ekanini dunyo tajribasi ko'rsatdi. Bunday sharoitda ko'p sonli matbuot sohasini boshqarishning birdan-bir to'g'ri chorasi – sohani erkinlashtirish ediki, O'zbekiston ayni shu yo'lni tanladi. Bu o'rinda erkinlashtirish deganda matbuotning va jurnalistning o'zini-o'zi boshqarish, o'zini-o'zi tartibga solish nazarda tutilmoqda [7].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992 yil 5 fevral Farmoniga muvofiq hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1992 yil 21 aprel 202-sonli qarori bilan O'zbekiston axborot agentligi (O'zTAG) O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'zA) aylantirildi.

Respublikaning ichki va tashqi siyosati to'g'risida ishonchli axborotni to'plash va ta'minlashni tashkil etishni yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori bilan yuklatilgan vazifalarga muvofiq O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'zA)ga quyidagi huquqlar beriladi:

Moddiy – texnik negizni mustahkamlash va ijtimoiy masalalarni hal qilish uchun byudjetdan tashqari moliyaviy manbalarning mablag'laridan mustaqil foydalanish;

SHartnomalar yuzasidan buyurtmachilarga sotiladigan axborot maxsuloti (ishlar, xizmatlar) narxlari va ta'riflarini belgilash;

Rahbarlarni, ijodiy xodimlarni, yuqori malakali mutaxassislarni va xizmatchilarni bitim asosida ishga yollash; Axborot maxsulotini, tegishli texnika va asbob uskunalarni sotib olish va sotish va ayiraboshlash, reklama xizmati va boshqa turdagi xizmatlar ko'rsatish yuzasidan tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish va boshqalar [8].

O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'zA) to'g'risidagi Nizom Vazirlar Mahkamasining 1992 yil 21 aprel 202-sonli qarori bilan tasdiqlangan. O'zbekiston Milliy axborot agentligi O'zbekiston Respublikasining markaziy davlat axborot agentligi bo'lib, uning faoliyati Respublikaning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga kiruvchi davlatlarning va xorijiy mamlakatlarning keng doiradagi o'quvchilarga mo'ljallangan. O'zA o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qonunlari va qarorlariga, Prezidentning farmonlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi ishtirok etadigan ommaviy axborot vositalariga doir halqaro shartnomalarga va o'z nizomiga amal qiladi [9].

O'zAning bosh vazifasi axborot to'plash va ularni ommaviy axborot vositalariga, davlat organlariga, muassasalarga, korxonalariga va tashkilotlarga, jamoat birlashmalariga, shuningdek respublikadagi va uning tashqarisidagi kishilarga etkazib berishdan iborat [10].

O'zA O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy-siyosiy va boshqa voqe'alarga baho berishga, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalarga taalluqli rasmiy hujjatlarni, bayonotlarni va axborotlarni tarqatadi [11].

O'zbekistonda matbuot va ommaviy axborot vositalari kunini nishonlash 1994 yildan boshlangan. 1994 yil 27 iyunda Buxoro viloyat hokimi M.R.Rahmonov boshchiligida O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi viloyat kengashi yig'ilishi bo'lib o'tadi. Ushbu yig'ilishda viloyat va tuman gazetalar, radio va televidenie xodimlari ishtirok etadilar. Bunda viloyat ijtimoiy hayotida katta o'rin tutgan jurnalistlar faoliyati yuqori baholandi [12]. SHundan keyin har yili Buxoro viloyatida ham matbuot va ommaviy axborot vositalari kunini nishonlash an'anaga aylandi.

1996-yilda O'zbekiston Respublikasida ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi rolini oshirishga qaratilgan muhim amaliy choralar ko'rildi. 1996 yilning may oyida O'zbekiston ommaviy axborot vositalarini demokratlashtirish va qo'llab-quvvatlash ijtimoiy-siyosiy jamg'armasi tashkil qilindi. Bu ommaviy axborot vositalari vakillarining mustaqil o'z-o'zini boshqaruvchi, hukumatga qarashli bo'lmagan ijtimoiy xayriya tashkiloti hisoblanadi [13].

Ommaviy axborot vositalarining yana bir muhim tarmog'i hisoblangan radio mamlakat va jahonda yuz berayotgan voqea-hodisalarni tezkorlik bilan ommaga etkazishda eng qulay aloqa tarmog'i sanaladi. Uning insonlar hayotidagi dolzarb hodisalar, qirralar, jamiyatdagi keng ko'lamlil islohotlar, o'zgarish va yangilanishlarni xolisona yoritib berishdagi o'rni juda muhimdir.

Radioning insoniyat hayotidagi ahamiyatini inobatga olgan holda, 1946 yil, 13 fevral – "BMT radiosi" tashkil etilgan kun munosabati bilan 2011 yil YUNESKO Bosh konferensiyasi tomonidan 13 fevral – Butunjahon radio kuni deb e'lon qilingan. Kun yangiliklarini yoritishda ommaviy axborot vositalari orasida radioning ahamiyati-ni e'tirof etish, jamiyat hayotida radio mavqeini oshirish hamda mahalliy va xalqaro ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi hamkorlik munosabatlarini mustahkamlash maqsadida yil taqvimini

sahifalarida ushbu kun alohida tarixiy sana sifatida belgilangan [14].

Istiqloq yillarida radiolar soni yanada ko'paydi. "O'zbekiston", "Mash'al", "YOshlar", "Toshkent", radiokanallariga keyinchalik "Oriyat dono", "Poytaxt FM", "Vodiy sadosi", "Radio Grand", va "Ruxsor FM" kabi nodavlat radiokanallar qo'shildi. Keyingi yillardagi radio sohasidagi o'zgarishlar tufayli "Mahalla" hamda "O'zbekiston 24" kanallari tashkil etildi. SHu bilan birgalikda O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi tizimida to'rtta: "O'zbekiston", "YOshlar", "O'zbekiston 24", "Mahalla" radiokanallari, shuningdek, Qoraqalpog'iston va barcha viloyatlarda radiokanallar faoliyat yuritmoqda. Hususiy radiokanallarni qo'shib hisoblaganda respublikada jami 40 ga yaqin radiokanal ishlab turibdi [15].

Keyingi yillarda O'zbekistonda ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini, ular faoliyati samaradorligini yanada oshirish, mediatarmoqlarning huquqiy, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yangilash, texnik va texnologik modernizatsiya qilish, jurnalist kasbining ijtimoiy maqomi va nufuzini ko'tarish, soha xodimlarining mehnatini moddiy va ma'naviy rahbatlantirish yo'lida katta ishlar amalga oshirildi.

2007-yildan sun'iy yo'ldosh orqali "Uzbekistan" teleradiokanalining dasturlari xorijiy makmlakatlarga uzatilmoqda. Teleradiokanallar ko'rsatuv va eshitishlari Internet tarmog'i orqali online tarzda muntazam efirga berilmoqda. 2011 yilda eng zamonaviy, yuqori tiniqlikda ishlovchi uskunalar bilan jihozlangan Mediamarkaz foydalanishga topshirilishi natijasida eng yuqori xalqaro sifat standartlariga mos telemahsulotlar tayyorlash imkoniyati yaratildi [16].

Ommaviy axborot vositalarining muhim tarmog'i hisoblangan televideniening vatani Toshkent ekanligiga oid ma'lumotlar mavjud. O'zbekiston televideniyesining ko'rsatuvlari 1956 yil 5 noyabrda Toshkentda boshlangan. 1958 yildan ko'chma televizion stansiya ishlay boshladi va studiyadan tashqari ko'rsatuvlar olib borildi. 60-yillardan teleko'rsatuvlar tarmog'i kengaydi. Urganch 91961), Nukus (1964) da yangi telemarkazlar ishga tushirilgan [17].

1971 yildan O'zbekiston Markaziy televidenie ko'rsatuvlari muntazam rangli tasvirda uzatila boshladi. 1973 yil 1 yanvardan O'zbekiston televideniyesi ko'rsatuvlari ham rangli tasvirda berida boshladi. 1977 yil yili Respublika televizion texnika markazi ishga tushirildi. 1978-1985 yillarda

balandligi 375 metrli bo'lgan televizion minora qurib bilkazilgan [18].

Mustaqillikni qo'lga kiritgach O'zbekiston Respublikasi televideniyesi 1995 yildan quyidagi dasturda ishlay boshladi: 1-dastur (axborot, ijtimoiy-iqtisodiy, adabiy, badiiy ko'rsatuvlar) kuniga 14,4 soat (respublika aholisining 98,5 % ini qamrab oldi); 2-dastur kuniga 7 soat (respublika aholisining 24,8 % ini qamradi); 3-dastur (xalqaro telekanal, o'zbek tilidagi ko'rsatuvlar) bir sutkada 8 soat (respublika aholisining 67 % ini qamrab oldi) [19].

Umuman olganda, o'zining qadimiy va boy tarixi bilan haqli ravishda faxrlanadigan O'zbekiston televideniyesi yillar mobaynida davr bilan hamqadam ravishda rivojlanib bordi. Zero, sohadagi izchil islohatlar natijasida bugungi kunda respublikadagi har bir oila yuqori sifatli televidenie xizmatlaridan bahramand bo'lish imkoniyatiga ega bo'ldi.

O'zbekistonda nashr etib kelinayotgan matbuot, keyingi yillarda boshqa ommaviy axborot vositalari singari katta o'zgarishlarga duch keldi. Ushbu o'zgarishlarning barchasi ham gazeta va jurnallar foydasiga hal bo'layotgani yo'q. Lekin shu bilan birga bosma nashrlarning aksariyati davr va jamiyatning ajralmas qismiga aylandi va o'quvchilarning ehtiyojlarini qaysidir ma'noda qondirib kelmoqda. Bosma nashrlardagi zamonaviy o'zgarishlar avvalo eng yangi texnologiyalardan faol foydalanish fonida ko'zga tashlanmoqda. 2021 yil 1-yanvar holatiga ko'ra respublikada 1866 dan ortiq (637 ta gazeta, 469 jurnal, 71 ta telekanal, 37 radio, 5 ta axborot agentligi, 17 ta axborotnoma-byulleten, qariyb 630 ta veb-sayt) ommaviy axborot vositalari faoliyat yuritmoqda [20].

Xulosa qilib aytganda, istiqloq davrida ommaviy axborot vositalari tushunchasi jamiyat hayotiga tobora chuqurroq kirib borgani, unga tarbiya o'chog'i, ma'rifat qo'rg'oni sifatida yanada katta ahamiyat barchaga ma'lum. Har bir matbuot materiali, tele va radiokanalning maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda ularning bugungi kundagi ijodiy faoliyati xususan, ko'rsatuv va eshitishlari, jurnalist, rejissyor va boshlovchilari faoliyatiga alohida e'tibor qaralimoqda. Bugungi kunda jurnalist boshqa sohalaridagi haqiqiy ahvol, mamlakatda kechayotgan islohotlar, yuz berayotgan o'zgarishlar to'g'risida atroflicha bilim va ma'lumotlarga ega bo'lib borishi zarur. Ehs holda avvalo murojaat etgan qaysidir sohadagi fuqaroni suhbatga tortishi, undagi zarur ma'lumot va fikr-mulohazalarni olishi, pirovardida esa mavzuga chuqur kirib borishi, boshqalarga manzur bo'larli tarzda yoritishi qiyin kechadi.

ADABIYOTLAR

1. Qilichev R. Milliy g'oya va mafkura: asosiy tushuncha va atamalar. – Buxoro: Durдона, 2013. – B.178.
2. "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // <https://lex.uz/docs/1106870>
3. Рашидов О. Ўзбекистон ҳудудида миллий зиёлилар ва большевикларнинг мафкура майдонидаги кураши (1917-1938йй.). – Тошкент: Муҳаррир, 2022. – Б.122.
4. Ўзбекистоннинг янги тарихи // Тузувчилар Н.Жўраев, Т.Файзуллаев. Учинчи китоб. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б.212.
5. Ўзбекистон Республикаси энциклопедияси. – Тошкент: "Қомуслар Бош таҳририяти", 1997. – Б.490.
6. Ўзбекистон Республикаси энциклопедияси. – Тошкент: "Қомуслар Бош таҳририяти", 1997. – Б.491.
7. Хуршид Дўстмуҳаммад. Журналистнинг касб одоби муаммолари: назарий-методологик таҳлил (Мустақиллик даври ўзбек матбуоти фаолияти мисолида 1991-2007 йиллар). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007. –Б.8.
8. O'zbekiston Milliy arxivi. M-55 fond, 1-ro'yxat, 1-yig'ma jild, 3-varaq.
9. O'zbekiston Milliy arxivi. M-55 fond, 1-ro'yxat, 1-yig'ma jild, 3-varaq.
10. O'zbekiston Milliy arxivi. M-55 fond, 1-ro'yxat, 1-yig'ma jild, 3-4-varaqlar.
11. O'zbekiston Milliy arxivi. M-55 fond, 1-ro'yxat, 1-yig'ma jild, 4-varaq.
12. Журналистлар байрами // Бухоро ҳақиқати. 1994 йил 29 июнь. 52-сон.
13. Ўзбекистоннинг янги тарихи // Тузувчилар Н.Жўраев, Т.Файзуллаев. Учинчи китоб. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б.217.
14. Journee mondiale de la radio. <https://www.unesco.org/fr/days/world-radio>
15. Хаджаев А., Хайитов Ш. Радио ва телевидение. – Тошкент: IJOD-PRESS, 2022. –Б. 47.
16. Хаджаев А. Юсак масъулиятни ҳис этиб. Ўзбекистон миллий тeleradiokompaniyasi: замон билан ҳамқадам. – Тошкент: O'zbekiston, 2016.– Б.4-5.

17. Ўзбекистон совет энциклопедияси. 14-жилд. Тошкент: “Ўзбек совет энциклопедияси бош редакцияси”, 1980.– Б.553.
18. Ўзбекистон Республикаси энциклопедияси. – Тошкент: “Қомуслар Бош таҳририяти”, 1997. – Б.500.
19. Ўзбекистон Республикаси энциклопедияси. – Тошкент: “Қомуслар Бош таҳририяти”, 1997. – Б.500.
20. Nurmanov A. Jurnalistikada yangi trendlar // Zamonaviy mass-medianing dolzarb muammolari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2021-yil 25-iyun. – Toshkent: Nafis bezak,2021. –Б.32.